

УДК 331.108.37

В. М. Андрієнко,
к. і. н., доцент, с. н. с., Інститут державного управління у сфері цивільного захисту, м. Київ

ОБґРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПРАЦІ ЯК ЕЛЕМЕНТУ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Обґрунтовано необхідність формування системи безпеки праці як елементу системи економічної безпеки підприємств України. Досліджено нормативно-правові акти з питань безпеки праці. Здійснено наголос на економічному підході до забезпечення безпеки праці персоналу суб'єктів господарської діяльності.

The necessity of forming a system safety as an element of economic security companies in Ukraine. Studied regulations for safety. Done emphasis on economic approach to ensuring the safety of the personnel of economic activity.

Ключові слова: економічна безпека, безпека праці, підприємство, персонал, роботодавець.

Keywords: economic security, safety, company personnel, the employer.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток економічних відносин, тенденції до глобалізації, еволюція науки і техніки стали причиною збільшення кількості професій у світі, урізноманітнення функціональних обов'язків та робіт, які доводиться виконувати працівникам сучасних підприємств, установ, організацій, фірм і компаній в усіх без винятку сферах економіки. На жаль, зміни аспектів трудової діяльності можуть мати негативні наслідки, а також уявні переваги, які згодом трансформуються у сукупність як традиційних, так і неочікуваних проблем і ризиків, пов'язаних із виконанням посадових обов'язків, забезпеченням належних умов праці, їх гідною оплатою, тощо. Екстенсивний розвиток виробничих процесів призвів до появи нових типів професійних шкідливих факторів, вплив яких на людину, її фізичний та моральний стан може мати катастрофічні наслідки. Саме тому в останні роки питання забезпечення належних умов для збереження здоров'я працівників на робочих місцях привертає все більше уваги наукової спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішення проблем збереження здоров'я і життя працівників, що є однією із нагальних проблем сучасного виробництва, розподілу, перерозподілу та використання ресурсів у країнах Європи розпочалося у XVIII столітті за рахунок появи та розвитку фабричного законодавства. Розробка нормативно-правових актів аналогічного змістового наповнення на території України, яка входила до складу Російської імперії, почалась лише в середині XIX ст. – на початку XX ст. Законодавство про охорону праці в Україні складається з Конституції України [1], Кодексу законів про працю України [2], Закону України «Про охорону праці» [3], Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [4] та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів. Аналіз створення вітчизняної законодавчої бази щодо охорони праці [1-4] дозволяє прийти до висновку, що у його основу було покладено європейський досвід вирішення проблемних питань, пов'язаних із лапідарним взаємодіями «уряд - роботодавець - працівник» [5, с.102].

Вітчизняні вчені, у наукових працях яких розглядаються окремі аспекти забезпечення безпеки праці в Україні [5-8], використовують поняття «безпека праці», проте не дають йому чіткого визначення. У Загальнодержавній соціальній програмі поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки, затвердженій Законом України від 4 квітня 2013 року № 178-VIII [9], визначено, що завдання і заходи цієї програми спрямовані на поліпшення економічного стану держави. Таким чином підтверджується існування зв'язку між рівнем безпеки праці та станом економічної безпеки держави. Але наукових робіт, які б демонстрували взаємодію рівнів безпеки праці та економічної безпеки суб'єктів господарювання у процесі аналізу досліджень і публікацій з питань охорони праці виявлено не було.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що роль безпеки праці у організації ефективної системи економічної безпеки суб'єкта господарювання на даний момент залишається недооціненою як науковцями-теоретиками, так і спеціалістами-практиками. З точки зору науки, нині відсутній методологічний інструментарій побудови підсистем безпеки праці як елементу комплексної системи захисту підприємства від різного роду небезпек та загроз зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування. З практичної точки зору заходи щодо забезпечення безпеки праці у більшості випадків обмежуються контролем за дотриманням норм техніки безпеки трудової діяльності, у кращому випадку – аналізом рівня ергономічності робочих місць персоналу. Таким чином, поняття техніки безпеки, охорони праці та безпеки праці ототожнюються, у той час як безпека праці, безперечно, є більш широким поняттям, яке охоплює не лише конкретні заходи, яких треба вжити для уникнення аварійних ситуацій та негативного впливу на стан здоров'я та життя працівників компаній, але й і для досягнення керівництвом підприємств, установ та організацій таких умов праці, які б мінімізували загрози, що супроводжують трудову діяльність та при цьому оптимізували б часові, трудові та фінансові витрати як на створення цих умов, так і на компенсацію збитків, що можуть виникати внаслідок їх порушення.

Постановка завдання. Отже, актуальною науковою проблемою є обґрунтування необхідності формування системи безпеки праці як елементу системи економічної безпеки підприємств України. Його вирішення дозволить надати можливість численним суб'єктам господарювання, які провадять свою діяльність в Україні, усвідомити, що зниження ризику виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій на виробництві сприятиме зменшенню витратків їх фінансових ресурсів на ліквідацію наслідків реалізації численних загроз, що супроводжують трудову діяльність працівників підприємств та мінімізувати витрати на компенсацію шкоди потерпілим на виробництві, що у свою чергу, підвищить рівень їх фінансової стійкості, ділової репутації, а отже, позитивно вплине на стан економічної безпеки.

Викладення основного матеріалу дослідження. Людське життя визнається найбільшою цінністю як на рівні загальнолюдської моралі, так і з точки зору економіки – адже саме трудовий ресурс є джерелом отримання конкурентних переваг та рушійною силою прогресу. У випадку, якщо кадри суб'єкта господарювання не в змозі ефективно виконувати свої функції через проблеми зі здоров'ям – організація страждає яку соціальній площині, так у фінансовому вимірі. Тому послідовне та перманентне вжиття заходів для підтримки високого рівня безпеки праці з боку роботодавців на практиці здатне гарантувати поліпшення стану здоров'я персоналу на робочих місцях, а високий рівень корпоративної соціальної відповідальності структури дозволить мінімізувати наслідки від обставин, що виникають у процесі трудової діяльності як наслідок дії зовнішніх та внутрішніх небезпек та загроз, момент появи та інтенсивність яких неможливо або важко передбачити і спрогнозувати.

Досліджуючи проблеми безпеки праці в умовах становлення та розвитку ринкової економіки, особливу увагу варто звернути на економічні аспекти охорони праці. Реалізація заходів щодо поліпшення умов і стану забезпечення охорони праці, має значний вплив як на економічні, так і на соціальні результати господарських процесів. На сучасних вітчизняних підприємствах, в установах та організаціях різних секторів економіки значно більше матеріальних витрат припадає на надання пільг і компенсацій, що пов'язані із забезпеченням належних і гідних умов праці, відшкодуванням наслідків несприятливих умов праці, ніж на дотримання техніки безпеки, заходи запобігання виробничому травматизму і нормалізації умов праці. І це у той час, коли фахівцями за допомогою методів і прийомів економічного аналізу науково доведено те, що доцільнішим для суб'єктів господарювання в Україні є спрямування коштів саме на поліпшення умов праці, профілактику нещасних випадків і професійних захворювань [6, с.124], а не на компенсацію від їх вад та проявів.

Сучасний стан умов та безпеки праці в Україні характеризується наявністю та зростанням питомої ваги небезпечних та шкідливих факторів у загальній

системі факторів, які обумовлюють інтенсифікацію ризиків пошкодження та погіршення здоров'я і життя працівників. Чисельність осіб, що працюють у несприятливих умовах праці є надзвичайно високою і коливається в окремих видах економічної діяльності у межах від 25% до 60%. Так, показник рівня виробничого травматизму на вітчизняних підприємствах легкої промисловості із урахуванням обсягів виробництва продукції є одним з найвищих у світі [7, с.146].

Нині в Україні значного поширення набувають такі негативні явища, як недотримання умов безпечної праці, неформальна зайнятість, виплата заробітної плати у «конвертах», порушення норм тривалості та оплати праці, тощо. Має місце економія на якісній організації системи охорони праці з боку роботодавців, низький рівень раціональної поведінки з боку працівників, яка дозволила б їм уберегтись від реалізації багатьох явних і неявних загроз їх життю та здоров'ю, що багато у чому пояснюється низьким рівнем культури виробництва та недостатнім усвідомленням з боку персоналу тих ризиків, що супроводжують їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності [8, с.136].

Таким чином, проблема безпеки праці багато у чому не втрачає своєї актуальності саме через несвідому поведінку працівників та їх недбале ставлення до власних прав на захист у процесі виконання посадових обов'язків. Проте, існують і інші фактори, породжені зовнішнім та внутрішнім обставинами, з якими стикаються наші співвітчизники у процесі своєї трудової діяльності. Так, в Україні, як і в інших державах світу, постійно відбуваються зміни в економічному середовищі, що формує попит та пропозицію на ринках праці. Зокрема, це такі зміни як: збільшення або скорочення тривалості робочого часу; поширення нестабільних чи нетипових трудових правовідносин; швидка зміна вимог щодо кваліфікації працівника, робота фахівців за наймом одночасно у кількох роботодавців; зниження рівня кваліфікації робіт; нестабільність у сфері зайнятості, що призводить до збільшення стресів і послаблення почуття солідарності у працівників, до зниження їх трудової активності, тощо. Також необхідно брати до уваги дію таких чинників як збільшення чисельності малих самостійних суб'єктів господарської діяльності різних організаційно-правових форм та форм власності, діяльність яких з огляду на обмеженість ресурсів кожної окремої контролюючої організації, що опікується питаннями безпеки праці, стає усе важче ефективно контролювати; зміцнення тенденції до існування підприємств впродовж нетривалого проміжку часу, зміни їх форм власності чи власників; отримання ширших можливостей географічної мобільності як роботодавцями так і їх працівниками; поява «віртуальних» суб'єктів-роботодавців, малих та мікропідприємств-роботодавців; поширення різноманітних форм та видів «тіньової зайнятості».

На жаль, на даному етапі розвитку вітчизняних форм організації господарської діяльності, заходи щодо забезпечення безпеки праці є суто формальною процедурою, яка виникає в результаті систематичного розгляду завдань організації щодо виявлення всіх небезпек для трудової діяльності працівників. Забезпечення безпеки праці полягає в усуненні можливої небезпеки або зведенні до мінімуму ризику її прояву.

Багато проблем, існування яких є очевидним, розпізнаються фахівцями з охорони праці і можуть бути подолані шляхом фізичного «відділення» людей від них, наприклад, за допомогою ефективної охорони безпеки праці при роботі з машинами і механізмами. Система безпеки праці повинна виходити на новий якісний рівень у тому випадку, коли небезпека не може бути фізично знищена, і деякі елементи ризику для працівників залишаються попри усі заходи захисту. Особливо високим рівнем організації системи безпеки праці повинен бути за умови здійснення працівниками рутинної роботи, яка мінімізує увагу до небезпек та загроз, що можуть чатувати на її виконавця; а також у випадках виконання специфічних видів робіт, таких як: очищення і технічне обслуговування; внесення змін в традиційну роботу, використовувани матеріали або методи роботи; для співробітників, що працюють далеко від підприємства або працюють поодинокі; під час аварій або надзвичайних ситуацій; у випадку здійснення контролю за діяльністю підрядників на території суб'єкта господарювання; під час навантаження, розвантаження та руху транспортних засобів, тощо.

Необхідним елементом забезпечення безпеки праці є оцінка всіх аспектів виконуваних працівниками завдань і ризиків, пов'язаних із ними. Із небезпеками для здоров'я персоналу керівництву підприємств слід рахуватися. Наприклад, варто враховувати те, які матеріали та засоби використовуються у процесі трудової діяльності, чи застосовуються, наприклад, рослини і речовини, здатні викликати потенційні відмови техніки або отруєння, чи існує небезпека ураження електричним струмом, тощо.

Засобом підвищення стану безпеки праці у сучасних умовах може бути роз'яснювальна робота з персоналом, наприклад, його навчання та формування здатності впоратися в надзвичайній ситуації.

Механізм забезпечення безпеки праці у своїй основі повинен мати ідентифікацію та оцінку явних та потенційних небезпек і ризиків. Далі там, де це технічно можливо, такі небезпеки повинні бути усунені, а де ні – принаймні мінімізовані.

Процедурно методи та прийом системи безпеки праці можуть бути визначені усно, у формі простої письмової процедури або у виняткових випадках у формальному дозволі на організацію роботи системи безпеки праці. Для кожної конкретної операції мінімальними заходами з безпеки праці має стати такий порядок дій: оцінка підготовки і надання дозволу на початку роботи; чітке планування послідовності виконання роботи; рекомендації щодо застосування безпечних методів роботи. До процесу планування заходів забезпечення безпеки праці варто залучати осіб, які будуть у подальшому виконувати окремі види робіт. Їх практичні знання проблем безпеки можуть допомогти уникнути нетрадиційних виробничих ризиків та мінімізувати витрати часу і ресурсів.

Коли роботодавці вживають заходів для забезпечення безпечних умов праці для своїх співробітників, це, зазвичай, має позитивні наслідки, такі як підвищення морального духу, лояльності і відданості своєму роботодавцю. Організація безпечних робочих місць дозволяє досягти такого стану на підприємстві, за якого спостерігаються менші втрати робочого часу, відсутність аварій і фактів компенсації робочих претензій, що дозволяє за рахунок мінімізації витрат збільшити фінансові показники підприємства та як наслідок, підвищити рівень його економічної безпеки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Безпека праці – це такий стан організації трудової діяльності співробітників підприємств, установ та організацій, який дозволяє досягти максимального рівня їх захисту від негативного впливу різного роду небезпек та загроз на їх здоров'я та життя при оптимальних витратах корпоративних ресурсів, що у свою чергу, дозволяє досягти підприємству високого рівня економічної безпеки за рахунок економії видатків на компенсації та соціальні виплати. Таким чином, здобути конкурентні переваги, забезпечити належний рівень фінансової стійкості та рентабельності суб'єкта господарювання, зберегти репутацію у діловому світі вітчизняним підприємствам допоможе якісно та ефективно організована система безпеки праці, сформована у тісному зв'язку та функціональному підпорядкуванні у системи економічної безпеки організації, у формі її обов'язкового елементу з огляду на інтенсифікацію ризиків усіх без винятку видів економічної діяльності в Україні.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - № 30. - ст. 141.
2. Кодекс законів про працю України: затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – Додаток до № 50. - 1971. - ст. 375.
3. Про охорону праці: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. - № 49. - ст. 668.
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. - № 46-47. - ст. 403.
5. Люманов Э. М., Шмигальский В. Н., Ниметулаева Г. Ш. Формирование законодательной базы Украины по охране труда / Э.М. Люманов, В.Н. Шмигальский, Г.Ш. Ниметулаева // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2012. - Выпуск 36. – С.98-102.
6. Дяченко Н.М. Економічні аспекти охорони праці / Н.М. Дяченко // Нові технології. Науковий вісник КУЕІТУ. – 2011. - № 4 (34). – С.124-126.
7. Ізовіт Т.Л. Сучасний стан умов та безпеки праці на підприємствах легкої промисловості / Т.Л. Ізовіт // Вісник КНУТД. – 2011. - №6. – С.146-151.
8. Біла Г.М. Проблеми в реалізації державної політики нагляду за дотриманням законодавства про працю / Г.М. Біла // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. - № 1(9). – С.135-139.
9. Про затвердження Загальнодержавної соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2014-2018 роки: Закон України № 178-VII від 4 квітня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/178-18>.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"